

نقش زنان روستایی در مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری منابع طبیعی (بررسی موردی: منطقه چهارزبر، کرمانشاه)

آرزو اکیا^۱، احمد ولی پور^{۲*} و سهراب مرادی^۳

۱- کارشناسی ارشد جنگلداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. (arezoakia@gmail.com)

۲- استادیار، گروه جنگلداری و مرکز پژوهش و توسعه جنگلداری زاگرس شمالی دکتر هدایت غضنفری، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. (ahmadvalipour@uok.ac.ir)

۳- استادیار، گروه توسعه کشاورزی و منابع طبیعی، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (moradi_4@pnu.ac.ir)

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۲۳

چکیده

مقدمه و هدف: در سال‌های اخیر پیرو شکست سیاست‌های مدیریت دولتی در جنگل‌های زاگرس، رویکرد مدیریت مشارکتی مورد تأکید سازمان منابع طبیعی کشور قرار گرفته است. اگرچه سازوکار اجرای این سیاست و چارچوب آن به روشنی بیان نشده است اما استفاده از ظرفیت‌های همه دست‌اندرکاران به‌ویژه زنان از مهمترین نمودهای تحقق مدیریت مشارکتی است. زنان روستایی نیمی از جمعیت بهره‌بردار منابع طبیعی را تشکیل می‌دهند و با وجود محدودیت‌ها، به‌طور گسترده‌ای در فعالیت‌های مدیریتی، اجتماعی و اقتصادی روستایی ایفای نقش می‌کنند. با این حال بیشتر تمرکز و تلاش مدیران در مورد مشارکت، متوجه مردان بوده است. زنان روستایی به واسطه ارتباط گسترده با منابع طبیعی و همچنین انتقال دانش، اطلاعات و اعتقادات خود به نسل آینده بر کیفیت مدیریت و حفاظت این منابع تأثیر می‌گذارند. در این پژوهش شناسایی نقش زنان روستایی در فعالیت‌های مرتبط با مدیریت منابع طبیعی در روستاهای منطقه چهارزبر کرمانشاه مورد بررسی قرار گرفت.

مواد و روش‌ها: برای انجام این پژوهش چهار روستای چهارزبر علیا، ده سفید، گوهرآباد و کاشنبه‌لک در بخش ماهیدشت استان کرمانشاه به‌دلیل وجود پوشش جنگلی و اشتغال بیشتر روستاییان به مشاغل روستایی و دامداری برای گذران معیشت انتخاب شد. به تعداد ۱۵۳ زن ساکن روستاهای مورد بررسی مصاحبه انجام شد و داده‌ها با روش پیمایشی با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته نیمه‌ساختاریافته، مصاحبه رو در رو با زنان و مشاهده مستقیم فعالیت‌های آنان جمع‌آوری شد. ویژگی‌های فردی پاسخگویان، مشخصات عمومی خانوار، نقش زنان و زمان مشارکت آنان در فعالیت‌های گوناگون مدیریت و بهره‌برداری منابع طبیعی، ارتباط زنان با اداره منابع طبیعی، شناخت زنان از منابع طبیعی روستا، تکرارپذیری فعالیت‌ها و مشارکت و همراهی

دیگر افراد از متغیرهایی بودند که برای بررسی نقش زنان در مدیریت (حفاظت و بهره‌برداری) منابع طبیعی ثبت و اندازه‌گیری شد. به‌منظور ارزیابی نقش زنان در مدیریت و تصمیم‌گیری در سطح خانوار، نقش آنها در مدیریت و کنترل هزینه و درآمد مورد سوال قرار گرفت. تحلیل همبستگی اسپیرمن به‌منظور تعیین ارتباط بین ویژگی‌های مختلف فردی و اجتماعی زنان با جنبه‌های مختلف فعالیت‌های انجام‌شده آنان انجام شد.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌ها، مقدار شناخت زنان از منابع طبیعی در سطح کم تا متوسط قرار داشت. با وجود پیش‌بینی ۳۰ نوع فعالیت مرتبط با منابع طبیعی در پرسشنامه، زنان فقط در ۲۷ درصد فعالیت‌های منابع طبیعی نقش داشتند درحالی‌که درصد قابل توجهی (۹۶/۷ درصد) از فعالیت‌ها با مشارکت دیگران (به ترتیب دیگر زنان، شوهر و فرزندان) انجام می‌شد. حضور زنان در فعالیت‌هایی مانند جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی، بذر و میوه، گیاهان دارویی و هیزم ملموس‌تر بود، اما استفاده از چوب جنگل، خاموش کردن آتش و پرچین حیاط با سرشاخه‌ها جزو کارهایی هستند که زنان نقش کمتری در آن داشتند. این پژوهش نشان داد که مقدار شناخت زنان از منابع طبیعی روستا متوسط تا کم بود. تحلیل همبستگی بیانگر این بود که فاکتورهایی مانند سن، فعالیت مذهبی و تمایل به مهاجرت دارای رابطه منفی و زمان فعالیت دارای رابطه مثبت و معنی‌داری با نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری منابع طبیعی هستند. متغیرهای سن، مدت اقامت در روستا و تمایل به مهاجرت نیز رابطه منفی و معنی‌داری با زمان فعالیت در بخش منابع طبیعی داشتند.

نتیجه‌گیری کلی: این تحقیق نشان داد که زنان روستاهای مورد بررسی مشارکت محدودی در مدیریت منابع طبیعی دارند. آنها صرفاً در بهره‌برداری برخی محصولات جنگلی و مرتعی نقش دارند و در حفاظت و توسعه جنگل فعالیت قابل توجهی انجام نمی‌دهند. بنابراین شایسته است نقش زنان در مدیریت منابع طبیعی بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. پیشنهاد می‌شود با آگاهی‌سازی و مشاوره به روستائیان و همچنین تقویت مشارکت زنان در این زمینه به حفظ و احیاء منابع طبیعی کمک کرد. واقعیت این است که برخلاف ادعای سازمان منابع طبیعی، جوامع محلی و روستائیان اعم از زنان و مردان نقش قابل توجهی در مدیریت منابع طبیعی ندارند. ارتباط خیلی کم با اداره منابع طبیعی، بیانگر نبود برنامه‌های ترویجی و آموزشی مناسب برای زنان و عدم حضور کارشناسان منابع طبیعی در میان جامعه است. بنابراین پیشنهاد می‌شود اداره‌های منابع طبیعی و کشاورزی در برنامه‌های خود، آموزش جوامع محلی را به‌صورت جدی در نظر بگیرند. توجه به آموزش و توانمندسازی زنان جوان از اهمیت زیادی در مدیریت منابع طبیعی دارد چرا که فعالیت‌های بیشتری را در منابع طبیعی انجام می‌دهند، شناخت به‌نسبت بیشتری از منابع طبیعی دارند و نقش آنها در مدیریت و تصمیم‌گیری هم بیشتر است. این پژوهش نشان داد که عامل تعیین‌کننده هم در مدیریت و هم در شناخت منابع طبیعی از سوی زنان، مدت زمان فعالیت آنان در این بخش است. ارزش‌دهی به مشارکت زنان و به‌کارگیری مؤثر پتانسیل آنها در حفاظت و احیای منابع طبیعی به‌منظور برپایی نظام مدیریت مشارکتی ضروری است.

واژه‌های کلیدی: مشارکت زنان، منابع طبیعی، منطقه چهارزبر، جوامع محلی.

مقدمه

حرکت کند. این مهم با وجود تلاش‌های صورت گرفته، هنوز به صورت ملموس و عملیاتی به چشم نیامده است. با این حال نگاهی به اقدام‌های صورت گرفته تاکنون نیز نشان می‌دهد که بیشتر تمرکز و منظور مدیران در مورد مشارکت، متوجه مردان بوده است. این در حالی است که زنان نیمی از جمعیت بهره‌بردار منابع طبیعی را تشکیل می‌دهند که به رغم محدودیت‌های متعدد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نقش قابل توجهی در جامعه بر عهده دارند (Mirlotfi et al., 2013). نگاهی به وضعیت زنان روستایی نشان می‌دهد که با وجود ایفای نقش‌های فراوان اقتصادی و اجتماعی، عمدتاً در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه در جایگاه پایین‌تری نسبت به مردان قرار دارند (Amini and Taheri, 2017). تحلیل وضعیت زنان در جوامع مختلف نشان می‌دهد که به‌طور کلی عامل‌های زیادی در شکل‌گیری نگرش‌ها، موانع فعالیت، محدودیت‌ها، تبعیض و نادیده گرفتن آنان نقش دارد. مانند این موارد می‌توان به جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه اشاره کرد (Khosravipour and Froushani, 2011). در اغلب موارد نیز، جنسیت نقشی کلیدی در شکل‌گیری جایگاه زنان دارد (Efati, 2014).

اهمیت بررسی رابطه زنان و منابع طبیعی نه تنها برای شناخت نقش واقعی آنها در اقتصاد خانوارها بلکه برای مدیریت منابع نیز قابل توجه است. زنان روستایی به واسطه ارتباط گسترده با منابع طبیعی و همچنین انتقال دانش، اطلاعات و اعتقاد خود به نسل آینده بر کیفیت مدیریت آن تاثیر می‌گذارند. بنابراین با وجود دانش بومی ارزشمندی که اغلب آنها دارند، ارتقای بیش از پیش آگاهی و اطلاعات آنها از منابع طبیعی به حفاظت بهتر آن کمک می‌کند (Asgari Moghadam, 2008; Singh, 2015).

منابع طبیعی در دنیا به عنوان بستر توسعه پایدار شناخته می‌شود. از همین رو در برنامه‌های توسعه، تلاش می‌شود سه مولفه پایداری اجتماعی، پایداری اقتصادی و پایداری محیط زیست به‌صورت همزمان در نظر گرفته شود (Yousefi and Behbahani, 2016). عدم توجه به هر کدام از این مولفه‌ها آسیب‌هایی را به وجود می‌آورد که در طولانی مدت می‌تواند به چالشی برای توسعه منتهی شود (Ramezani-Gask et al., 2016). منابع تجدیدپذیر همانند جنگل و مرتع در ایران بستر فعالیت‌ها و تأمین معیشت روستاییان هستند. بهره‌برداری از این منابع در ایران به‌طور رسمی توسط دولت و از طریق سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری انجام می‌شود. کارشناسان منابع طبیعی و دستگاه‌های متولی به این نتیجه رسیده‌اند که مدیریت بهینه این منابع بدون در نظر گرفتن نقش‌ها، خواسته‌ها و نیازهای جوامع محلی امکان‌پذیر نیست. به علاوه ایفای نقش جوامع محلی، می‌تواند هزینه‌های مدیریت را کاهش دهد (Ghadiri Masoum et al., 2006; Yousefi and Behbahani, 2016).

با توجه به نبود چشم‌اندازی مطلوب در مورد حفاظت جنگل‌های زاگرس (Beygi Heidarlou et al., 2022)، ضرورت استفاده از مشارکت مردمی در حفظ و احیای منابع طبیعی به عنوان نزدیک‌ترین و آسان‌ترین راهکار حفظ این منابع، شناخته شده است (Darijani et al., 2018; Faham et al., 2008; Moayeri et al., 2020). جلب مشارکت مردم روستایی به‌عنوان یکی از شعارهای اصلی مدیریت منابع طبیعی در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. به نظر می‌رسد همگام با دیگر سازمان‌ها، ضروری است مدیریت منابع طبیعی کشور نیز به سمت تقویت سرمایه اجتماعی و بهره‌برداری از آن به‌منظور اداره منابع خود با هزینه کمتر

مشارکت زنان در طرح‌ها و برنامه‌های مختلف حفاظت از منابع طبیعی تأکید کرد. همچنین Darmiani and Naderi Varandi (2016) در پژوهشی مشابه به این نتیجه رسیدند که زنان به خاطر توانمندی‌هایشان خصوصا در فرهنگ‌سازی در حفاظت و احیای منابع طبیعی نقش مهمی داشته و حتی در رسیدن منابع طبیعی به پایداری برای دستگاه‌های دولتی در این بخش می‌توانند بسیار سودمند باشند. با این حال در برنامه‌های مربوطه کمتر مورد توجه مسئولین قرار گرفته بودند. Tiwari (2015) بیان کرد که مشارکت زنان در جنگلداری اجتماعی می‌تواند راهی برای برطرف کردن مشکلات در منابع طبیعی باشد. پژوهش‌های انجام‌شده، اثر زنان بر محیط زیست و منابع طبیعی را تایید و بر اهمیت فعالیت‌های آنان در رابطه با تخریب یا توسعه منابع طبیعی تاکید کرده‌اند (Karamidehkordi and Babaei, 2018).

استان کرمانشاه ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاصی دارد که می‌تواند بر شرایط زندگی زنان به ویژه در روستاها تاثیرگذار باشد (Efati, 2014). در واقع این پژوهش نگرش دو سویه‌ای به جایگاه زنان روستایی در فعالیت‌های منابع طبیعی دارد؛ به طوری که از یک طرف پژوهش در مورد نوع و حجم کار و فعالیت زنان در روستا با تاکید بر منابع طبیعی صورت گرفت و از طرف دیگر مقدار آگاهی و دانش آنان در مورد منابع طبیعی بررسی شد. از این رو در این پژوهش شناسایی نقش زنان در فعالیت‌های مختلف مرتبط با مدیریت منابع طبیعی در روستاهای جنگلی منطقه چهارزبر کرمانشاه به عنوان هدف اصلی مدنظر است. در این راستا، سوال‌های تحقیق شامل:

۱) زنان روستایی در کدام یک از فعالیت‌های منابع طبیعی نقش دارند؟

زنان روستایی به طور گسترده‌ای در فعالیت‌های معیشتی روستایی مانند کشاورزی و دامداری ایفای نقش می‌کنند (Asgari Moghadam, 2008; Ghanian et al., 2008). این فعالیت‌ها در اغلب روستاها به شکل سنتی انجام می‌شود همانطور که Ghazanfari et al., (2004) و Valipour et al., (2014) در جنگل‌های بانه نشان دادند، مردم محلی وابستگی چشمگیری به منابع طبیعی (جنگل و مرتع) دارند. در سال‌های اخیر به دلیل شکست سیاست‌های مدیریت دولتی در جنگل‌های زاگرس، شعار مشارکت جوامع محلی در مدیریت منابع طبیعی به عنوان یک رویه توسط سازمان منابع طبیعی کشور اعلام شده است. مشخص است که با توجه به گستردگی منابع طبیعی در مناطق با ویژگی‌های گوناگون جغرافیایی، زیستی، فرهنگی و اجتماعی، امکانات (نیروی انسانی، سخت‌افزار و نرم‌افزار) دستگاه متولی به تنهایی امکان کنترل کافی و برپایی سیستم مدیریت مناسبی را ندارند. بر این اساس استفاده از ظرفیت‌های همه گروه‌ها به ویژه زنان به عنوان فرهنگ‌سازان توسعه پایدار دارای اهمیت فراوانی است (Aghdasi et al., 2014). زمانی می‌توان از این ظرفیت‌ها به خوبی بهره برد که وضعیت کنونی به درستی شناسایی و به گروه‌های مختلف به ویژه مدیران و تصمیم‌گیران اعلام شود. علاوه بر این با شناسایی ظرفیت جایگاه زنان و فعالیت‌های آنان، می‌توان از طریق آموزش روش‌های بهتر انجام کارها، شناخت گیاهان و درختان، موارد استفاده گیاهان دارویی، اقتصادی کردن فعالیت‌ها و حضور در تشکل‌ها برای توانمندسازی آنان اقدام کرد. Abate (2019) در پژوهشی با هدف مقدار مشارکت زنان روستایی در تصمیم‌گیری و مدیریت منابع طبیعی به این نتیجه رسید که با شناخت نقش‌ها و توانمندی‌های زنان، می‌توان حفاظت و استفاده صحیح از منابع طبیعی را بهبود و سرعت بخشید و بر ضرورت

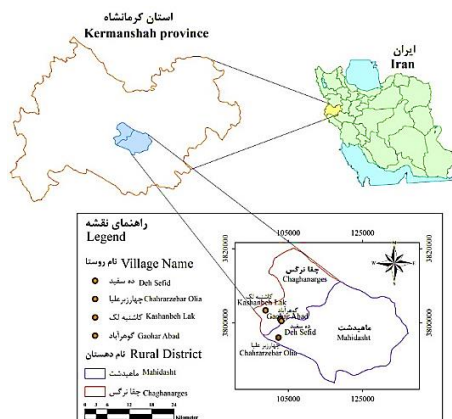
طبیعی انجام گرفت. تنگه چهارزبر در ۳۵ کیلومتری غرب شهرستان کرمانشاه و بخش ماهیدشت در جاده اصلی کرمانشاه- اسلام‌آباد غرب واقع شده است. بر اساس آمار و اطلاعات ۳۰ ساله (۱۳۹۵-۱۳۶۶) ایستگاه هواشناسی کرمانشاه که نزدیک‌ترین ایستگاه به منطقه پژوهش است، میانگین بارندگی سالیانه، ۴۱/۱۶ میلی‌متر و میانگین دمای سالیانه ۱۴/۳۹ درجه سانتی-گراد است. بر اساس جمع‌آوری گیاهی انجام‌شده در منطقه، ۱۶۱ گونه و واحدهای تحت گونه‌ای متعلق به ۱۲۴ جنس و ۴۰ تیره شناسایی شده‌است. پوشش غالب جنگل‌های منطقه درختان بلوط از گونه بلوط ایرانی است. روستاهای منطقه از تپ متمرکز و دائمی هستند که در سال‌های اخیر نیمه‌سکنی‌گزینی در بین برخی از مردم روستاهای منطقه رواج یافته است؛ به این معنی که قسمتی از ایام سال را در شهر سکنی می‌گزینند و در فصل‌های کشاورزی و بهره‌برداری از محصولات جنگلی مجدداً به روستا بازمی‌گردند. از نظر جمعیت و تعداد خانوارها جزو روستاهای کوچک و کمتر از ۱۰۰ خانوار هستند. شغل بیشتر مردم روستایی کشاورزی و دامداری سنتی با اتکا به منابع محلی و طبیعت منطقه است (Management and Planning Organization, 2022).

۲) مقدار زمان مصرفی و تکرارپذیری این فعالیت‌ها چگونه است؟
 ۳) زنان فعالیت‌های منابع طبیعی را با مشارکت چه کسانی انجام می‌دهند؟
 ۴) آیا بین ویژگی‌های فردی زنان و ایفای نقش در فعالیت‌های معیشتی مرتبط با منابع طبیعی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟ تدوین شد.

مواد و روش‌ها

منطقه پژوهش

برای انجام این پژوهش چهار روستای چهارزبر علیا، ده‌سفید، گوهرآباد و کاشنبه‌لک در بخش ماهیدشت استان کرمانشاه انتخاب شد. انتخاب روستاهای مذکور برای پژوهش حاضر به این دلیل بود که این روستاها از روستاهای مهم منطقه و جزو روستاهایی بودند که سامان عرفی آنها دارای پوشش جنگلی و مرتعی بود. در این روستاها بهره‌برداری از جنگل و مرتع برای تامین معیشت مرسوم بود. علاوه بر این در پایش اولیه و گفتگو با دهیاران، اعضای شورای روستاها و تعدادی از خانوارها، روستاهای فوق برای مشارکت در این تحقیق اظهار تمایل کردند. این پژوهش با تاکید بر فعالیت‌های معیشتی زنان روستایی، شناسایی مسائل، نیازها و توانایی‌ها و استفاده‌های آنها برای حفظ مدیریت منابع

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی چهار روستای موردبررسی در بخش ماهیدشت استان کرمانشاه

Figure 1. Geographical location of four studied villages in Mahidasht district of Kermanshah province

روش کار

مستقیم و مصاحبه با زنان صورت گرفت. داده‌های به-دست آمده در نرم‌افزار آماری SPSS وارد و تحلیل‌های اولیه برای آماده‌سازی داده‌ها به‌منظور تجزیه و تحلیل صورت گرفت.

برای پردازش داده‌ها شاخص‌های توصیفی هر کدام از متغیرهای فردی، اجتماعی و خانوادگی محاسبه شدند. این شاخص‌ها میانگین، مد، کمینه، بیشینه و انحراف معیار بودند. زمان مشارکت زنان در فعالیت‌های مختلف به روش خوداظهاری توسط آنها ثبت شد. ارتباط زنان با اداره منابع طبیعی، شناخت زنان از منابع طبیعی روستا، تکرارپذیری فعالیت‌ها (تعداد بارهایی که یک فعالیت در یک مقیاس زمانی مانند روز، ماه و سال انجام می‌شود) و مشارکت و همراهی دیگر افراد (مانند شوهر، فرزندان و دیگر زنان) متغیرهای دیگری بودند که برای ارزیابی نقش زنان در مدیریت (حفاظت و بهره‌برداری) منابع طبیعی و رسیدن به اهداف تحقیق ثبت و اندازه‌گیری شد.

به‌منظور ارزیابی نقش زنان در مدیریت و تصمیم‌گیری در سطح خانوار، نقش آنها در مدیریت و تصمیم‌گیری هزینه و درآمد موردسوال قرار گرفت. شاخص‌های مالی اگرچه تنها عامل‌های موثر مدیریت و تصمیم‌گیری نیستند اما می‌توانند از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده باشند. در این پژوهش در یک بخش جدا، سه سوال از زنان در مورد مقدار نقش آنها در تصمیم‌گیری‌ها در رابطه با فروش و بازاریابی محصولات، مقدار درآمد در اختیار آنان و همچنین نقش آنان در هزینه‌کرد درآمدها پرسیده شد. برای تعیین ارتباط بین ویژگی‌های مختلف فردی و اجتماعی زنان با جنبه‌های مختلف فعالیت‌های انجام‌شده توسط آنان از تحلیل همبستگی استفاده شد. به دلیل رتبه‌ای بودن داده‌ها از همبستگی اسپیرمن استفاده شد. در ابتدا همبستگی بین ویژگی‌های زنان با مقدار کار انجام‌شده

زنان چهار روستای چهارزبر علیا، ده سفید، گوهرآباد و کاشنبه لک که تعداد آنها ۱۵۳ نفر است، به‌عنوان جامعه آماری در منطقه چهارزبر واقع در شهرستان کرمانشاه انتخاب شدند. این پژوهش، با روش پیمایشی انجام و برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات موردنیاز از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد. با توجه به موضوع پژوهش پرسش‌های چند گزینه‌ای، باز و توضیحی و سوالاتی هم در قالب مقیاس لیکرت با طیف پنج گزینه‌ای طراحی شدند. سپس پرسشنامه‌ها در بین زنان توزیع و پس از تکمیل جمع‌آوری شدند. روایی پرسشنامه را استادان دانشکده منابع طبیعی دانشگاه کردستان تأیید کردند. به‌منظور سنجش پایایی پرسشنامه، از روش تکرار پژوهش یا بازآزمایی استفاده شد. به این ترتیب ۱۰ درصد از پاسخگویان به‌صورت تصادفی انتخاب و با فاصله زمانی دو ماهه، پرسشنامه‌ها بین آنها توزیع و تکمیل شد. ضرورت فاصله زمانی به این منظور بود که پاسخگویان ذهنیتی از پاسخ‌های اولیه خود نداشته باشند و پاسخ‌های آنها واقعی‌تر بوده و بدون اریبی باشد. پس از تکمیل و تجمیع پرسشنامه‌های نوبت دوم، میانگین زمان به دست آمده در هر فعالیت محاسبه و با استفاده از تحلیل همبستگی و آزمون t با میانگین پرسشنامه‌های نوبت اول مقایسه شد. ضریب همبستگی بالا (۰/۹۸۱) و معنی‌دار و نبود اختلاف معنی‌دار ($t=۰/۱۶۲$) بین میانگین زمان در دو بررسی به معنی تأیید پایایی ابزار سنجش و اندازه‌گیری در این تحقیق تلقی شد.

با توجه به اینکه بیشتر زنان سواد زیادی نداشتند تکمیل پرسشنامه‌ها با حضور محقق و راهنمایی وی انجام شد. به این ترتیب با تک‌تک زنان (۱۵۳ نفر) در مورد همه سوال‌ها بحث شد و سوال‌های پرسشنامه برای آنها توضیح داده شد. برای تکمیل اطلاعات مشاهده

توسط آنها (براساس زمان)، همبستگی بین ویژگی‌های زنان با نقش آنها در مدیریت و تصمیم‌گیری و شناخت منابع طبیعی محاسبه شد. در بخش منابع طبیعی به‌طور ویژه، همبستگی ویژگی‌های خانوادگی زنان با زمان فعالیت، نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری، زمان انجام فعالیت و شناخت منابع طبیعی تجزیه و تحلیل شد.

نتایج

وضعیت عمومی پاسخگویان و روستاهای موردبررسی
طبق نتایج در چهار روستای موردبررسی کمترین و بیشترین تعداد شرکت‌کنندگان زن متعلق به روستای ده سفید و گوهرآباد بوده‌است. در این پژوهش میانگین سن پاسخگویان ۴۶ سال که جوانترین و مسن‌ترین افراد ۱۸ و ۸۰ سال سن داشتند. ۳۴ درصد جمعیت موردبررسی بی‌سواد، ۴۳ درصد آنها سواد ابتدایی و فقط ۳/۹ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات دانشگاهی در حد فوق‌دیپلم و لیسانس بودند. تعداد فرزندان خانواده در چهار روستا ۱۹۸ نفر و حداکثر تعداد فرزندان دختر و پسر در خانواده‌ها پنج نفر بود. از نظر مقدار درآمد، ۱۷/۶ درصد خانوارها درآمد پایین، ۴۹ درصد متوسط و بقیه هم درآمد بالایی داشتند. کشاورزی و دامداری شغل اصلی مردم روستا بود البته در این روستاها شغل‌های متفرقه دیگری هم وجود داشت. مدت سکونت خانوارها در این روستاها به‌طور میانگین ۳۸ سال که کمترین و بیشترین مدت سکونت آنها ۲ و ۷۳ سال بود. ساکنان این روستاها به‌ویژه در روستای چهارزبر علیا خانه‌های خود را بیشتر از مصالح جدید ساخته بودند. البته در این روستاها از مصالح محلی و ترکیبی استفاده

شده‌بود. بیشتر پاسخگویان از زندگی در روستا بسیار راضی بودند. ساکنان روستاهای گوهرآباد و ده سفید بیشترین و کمترین مقدار رضایت از زندگی در روستا را داشتند. مقدار تمایل روستاییان به مهاجرت به شهر پایین بود؛ به طوری که ۸۶/۲ درصد تمایل خیلی کمی به زندگی در شهر داشتند. فعالیت‌های مذهبی و اجتماعی زنان این روستاها زیاد بود و از نظر بیشتر آنها (۸۸/۴ درصد) فعالیت‌های اجتماعی دارای اهمیت فراوان بود. همچنین ۹۳/۵ درصد پاسخگویان بیان داشتند که فعالیت‌های اقتصادی زنان اهمیت خیلی زیادی دارد. ارتباط آنها به‌طورکلی با اداره‌های خدماتی و جهاد کشاورزی و همچنین منابع طبیعی ضعیف بود. همانطورکه در جدول ۱ قابل مشاهده است زنان ارتباط خیلی کمی با اداره منابع طبیعی دارند.

مقدار شناخت زنان در ارتباط با منابع طبیعی روستا

مقدار شناخت کلی زنان روستایی از منابع طبیعی پیرامون روستاها با استفاده از هفت گویه سنجش شد. با توجه به نتایج به‌دست آمده مشخص شد که زنان روستاهای موردبررسی در آیت‌هایی مانند شناسایی گونه‌های جنگلی و مرتعی و همچنین آشنایی با اهمیت جنگل و مرتع بیشترین شناخت و در آیت‌های دیگر مانند آشنایی با تعاونی‌های منابع طبیعی و روش مالکیت این منابع کمترین شناخت را داشته‌اند. همانطورکه در جدول ۲ نشان داده شده است به‌طورکلی مقدار شناخت زنان از منابع طبیعی با میانگین ۲/۴۵ در طیف لیکرت در سطح کم تا متوسط قرار داشت و ۳۰ درصد زنان شناخت خیلی کمی از منابع طبیعی اطراف خود داشتند.

جدول ۱- ارتباط پاسخگویان با اداره منابع طبیعی

Table 1. Respondents' communication with the natural resources office

سطح ارتباط Level of communication				نام روستا Village Name
خیلی کم Very low	کم Low	متوسط Middle	زیاد High	
29	4	2	2	چهارزبر علیا Chahar-zebar Olia
20	3	6	0	ده سفید Deh-Sefid
42	2	10	1	گوهرآباد Gohar-Abad
11	13	8	0	کاشنبه لک Kashanbe-Lak
102	22	26	3	کل Total

جدول ۲- شناخت زنان منطقه مورد بررسی از منابع طبیعی پیرامون روستا

Table 2. Knowledge of women in the study area about natural resources around the village

خیلی کم Very low	کم Low	متوسط Middle	زیاد High	خیلی زیاد Very High	میانگین Mean	مد Mode	انحراف از معیار Standard deviation	شاخص Parameter
6	3	15	36	93	4.35	5	1.01	شناسایی گونه‌ها Species identification
53	69	26	5	-	1.89	2	0.799	آشنایی با اداره منابع طبیعی Familiarity with the Natural Resources Office
10	40	72	30	1	2.82	3	0.846	آگاهی از انواع تخریب جنگل Knowledge about the types of forest destruction
152	1	-	-	-	1.01	1	0.081	آشنایی با تعاونی منابع طبیعی Familiarity with the natural resources cooperative
152	1	-	-	-	1.01	1	0.081	آشنایی با مالکیت منابع طبیعی Familiarity with the natural resources ownership
3	3	24	106	17	3.86	4	0.711	آشنایی با اهمیت جنگل و مرتع Familiarity with the importance of forest and pasture
35	57	53	8	-	2.22	2	0.86	آشنایی با تأثیر منابع طبیعی در معیشت Familiarity with the impact of natural resources on livelihood
58.7	24.9	38	37	37	2.45	2.6	0.723	میانگین کل Total average
30	12.7	19.4	18.9	18.9				درصد Percent

تکرارپذیری انجام فعالیت و مقدار مشارکت اعضای خانوار در انجام فعالیت از زنان پرسیده شد و کلیه فعالیت‌های مربوط به حفاظت و بهره‌برداری از منابع

زمان صرف شده در انجام فعالیت‌های منابع طبیعی در پژوهش حاضر سه سوال اصلی در مورد منابع طبیعی شامل مقدار زمان صرف شده برای هر فعالیت،

گیاهان خوراکی، جمع‌آوری بذر و میوه، جمع‌آوری گیاهان دارویی و جمع‌آوری هیزم به ترتیب در اولویت بودند و به‌طور میانگین حدود ۷۰ درصد از زنان در این فعالیت‌ها نقش داشتند. استفاده از چوب جنگل، خاموش کردن آتش و پرچین حیاط با سرشاخه‌ها جزو کارهایی هستند که زنان نقش کمتری در آن داشتند. از نظر زمان صرف‌شده، بیشترین میانگین زمان مربوط به جمع‌آوری بذر و میوه بود و پس از آن جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی و جمع‌آوری چوب هیزمی قرار گرفت. کمترین زمان کاری زنان مربوط به خاموش کردن آتش جنگل بود. میانگین زمان صرف‌شده روزانه توسط زنان برای هر فعالیت در جدول ۳ نشان داده شده است.

طبیعی موردبررسی قرار گرفت. بر اساس یافته‌های پژوهش، زنان از ۳۰ فعالیت مربوط به منابع طبیعی فقط در هشت مورد آن (برابر با ۲۶/۷ درصد) نقش داشتند. زنان مشارکت‌کننده در این پژوهش اعلام کردند که در فعالیت‌هایی مانند تولید نهال، کاشت نهال، هرس، بذرپاشی، کوددهی، قطع درخت، پرچین نهال و درخت، جمع‌آوری علوفه دام در بهار، جلوگیری از ورود دام به جنگل، کلاس‌های آموزشی منابع طبیعی، ایجاد آتش‌بر در جنگل و مرتع، مراجعه به اداره منابع طبیعی، تماس با شماره ۱۵۰۴ برای تخلف، تیمار درختان جنگلی آسیب‌دیده، تیمار حیوانات وحشی زخمی، شکار حیوانات وحشی، کندن بوته‌ها، چراندن دام و صنایع مرتبط با منابع طبیعی هیچ نقشی ندارند. از نظر فراوانی حضور زنان، فعالیت‌هایی مانند جمع‌آوری قارچ و

جدول ۳- زمان صرف‌شده (به دقیقه) برای فعالیت‌های منابع طبیعی توسط زنان روستایی

Table 3. Time spent on natural resources activities by rural women

تعداد پاسخگو Number of respondents	میانگین زمان صرف شده Average time spent	مد Mode	انحراف معیار Standard deviation	کمینه Minimum	بیشینه Maximum	فعالیت Activity
105	1574	180	1550.5	180	5160	جمع‌آوری بذر و میوه جنگل Collecting forest seeds and fruits
86	300.5	180	172.2	105	900	جمع‌آوری چوب هیزمی Collecting firewood
99	158.2	120	107.8	60	600	جمع‌آوری گیاهان دارویی Collecting medicinal plants
138	1130.8	900	115.2	180	2700	جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی Collecting mushrooms and edible plants
13	36.9	30	9.2	30	60	خاموش کردن آتش جنگل Extinguishing forest fire
20	184.2	180	51.4	120	360	زغال‌گیری Charcoal making

ادامه جدول ۳.

Continued table 3.

تعداد پاسخگو Number of respondents	میانگین زمان صرف شده Average time spent	مد Mode	انحراف معیار Standard deviation	کمینه Minimum	بیشینه Maximum	فعالیت Activity
11	139	120	33.6	90	180	استفاده از چوب درختان جنگلی Use of wood from forest trees
13	236.2	240	62.3	120	360	پرچین حیاط با سرشاخه‌ها و درختچه‌ها Fencing yard with branches and shrubs

است. بیشترین تکرارپذیری مربوط به فعالیت‌های جمع‌آوری بذر و میوه جنگل، جمع‌آوری چوب هیزمی و جمع‌آوری گیاهان دارویی بود. جدول ۴ تکرارپذیری فعالیت‌های زنان در منابع طبیعی را نشان می‌دهد.

تکرارپذیری در انجام فعالیت‌های منابع طبیعی بررسی تکرارپذیری فعالیت‌های منابع طبیعی توسط زنان روستایی نشان داد که بیشتر فعالیت‌ها از نظر زمانی در مقیاس به نسبت بلند و دو سه بار در سال یا سالانه

جدول ۴- تکرارپذیری فعالیت‌های منابع طبیعی توسط زنان روستایی

Table 4. Repetitivity of natural resources activities by rural women

تعداد پاسخگو Number of respondents	چند بار در روز Several times a day	روزانه Daily	چند بار در هفته Several times a week	هفتگی weekly	دو سه بار در ماه Two or three times a month	ماهانه monthly	دو سه بار در سال Two or three times a year	سالانه yearly	چند سال یکبار Every few years	چند بار در سال Several times a year	فعالیت Activity
105	-	-	-	-	-	0.7	26.8	9.8	-	31.4	جمع‌آوری بذر و میوه جنگل Collecting forest seeds and fruits
86	-	-	0.7	-	-	-	22.2	23.5	-	9.8	جمع‌آوری چوب هیزمی Collecting firewood
99	0.7	-	-	-	-	-	20.3	37.3	-	6.5	جمع‌آوری گیاهان دارویی Collecting medicinal plants
138	-	-	-	-	-	-	6.5	-	-	83.7	جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی Collecting mushrooms and edible plants
13	-	-	-	-	-	-	2	5.9	0.7	-	خاموش کردن آتش جنگل Extinguishing forest fire
20	-	-	-	-	-	-	0.7	12.4	-	-	زغال‌گیری Charcoal making

ادامه جدول ۴.

Continued table 4.

تعداد پاسخگویان Number of respondents	چند بار در روز Several times a day	روزانه Daily	چند بار در هفته Several times a week	هفتگی weekly	دو سه بار در ماه Two or three times a month	ماهانه monthly	دو سه بار در سال Two or three times a year	سالانه yearly	چند سال یکبار Every few years	چند بار در سال Several times a year	فعالیت Activity
11	-	-	-	-	-	-	0.7	6.5	-	-	استفاده از چوب درختان جنگلی Use of wood from forest trees
13	-	-	-	-	-	-	1.3	5.2	1.3	0.7	پرچین حیاط با سرشاخه‌ها و درختچه‌ها Fencing yard with branches and shrubs

طبیعی با زنان داشتند. زنان همسایه در جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی و مردان در جمع‌آوری هیزم بیشترین همکاری را با زنان داشتند. پسران در انجام کارهای منابع طبیعی کمترین مشارکت و دختران نیز به جز در جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی و دارویی نقش دیگری در انجام فعالیت‌های مربوط به منابع طبیعی نداشتند. جدول ۵ مشارکت افراد در انجام فعالیت‌ها را نشان می‌دهد.

مقدار مشارکت افراد در انجام فعالیت‌های منابع طبیعی بررسی وضعیت مشارکت افراد در فعالیت‌های منابع طبیعی بیانگر مشارکت ۳۹/۶ درصد زنان در این فعالیت‌هاست. نتایج نشان داد که زنان در بیشتر کارهای منابع طبیعی تنها نیستند و فعالیت‌ها به صورت مشارکتی انجام می‌شود. افراد و گروه‌های مشارکت کننده شامل زنان همسایه، شوهر و همه اعضای خانواده بودند که به ترتیب بیشترین همکاری را در انجام فعالیت‌های منابع

جدول ۵- مشارکت اعضای خانوار و دیگران در فعالیت‌های منابع طبیعی

Table 5. Participation of family members and others in natural resources activities

تعداد پاسخگویان Number of respondents	زن خانواده Family woman	با همسر With husband	با دختر With girl	با دیگر زنان With other women	با پسر With the boy	همه اعضای خانواده All family members	فعالیت Activity
105	-	19	2	31.4	2	14.4	جمع‌آوری بذر و میوه جنگل Collecting forest seeds and fruits
86	-	24.8	0.7	17	2.6	11.1	جمع‌آوری چوب هیزمی Collecting firewood

ادامه جدول ۵.

Continued table 5.

تعداد پاسخگويان Number of respondents	زن خانواده Family woman	با همسر With husband	با دختر With girl	با ديگر زنان With other women	با پسر With the boy	همه اعضای خانواده All family members	فعالیت Activity
99	2.6	12.4	7.8	32	1.3	8.5	جمع‌آوری گیاهان دارویی Collecting medicinal plants
138	0.7	8.5	11.8	55.6	-	13.7	جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی Collecting mushrooms and edible plants
13	-	2.6	-	5.2	-	0.7	خاموش کردن آتش جنگل Extinguishing forest fire
20	-	7.8	-	-	1.3	3.9	زغال‌گیری Charcoal making
11	-	4.6	-	0.7	-	2	استفاده از چوب درختان جنگلی Use of wood from forest trees
13	-	5.9	-	0.7	-	2	پرچین حیاط با سرشاخه‌ها و درختچه‌ها Fencing yard with branches and shrubs
61	1.65	10.7	5.57	20.37	1.8	7.03	میانگین Mean

در تصمیم‌گیری برای مدیریت جنگل و مرتع، سهم از درآمدها و نقش زنان در چگونگی مصرف درآمدهای منابع طبیعی ارزیابی شد. بر پایه یافته‌ها، همبستگی مثبت و معنی‌داری بین زمان صرف‌شده توسط زنان در فعالیت‌های منابع طبیعی و نقش آنان در مدیریت و تصمیم‌گیری مشاهده شد، به عبارتی دیگر زنانی که زمان بیشتری در فعالیت‌های منابع طبیعی صرف می‌کردند در مدیریت و تصمیم‌گیری آن نقش بیشتری داشتند. بررسی همبستگی بین ویژگی‌های فردی زنان با شناخت منابع طبیعی نیز بیانگر عدم وجود همبستگی معنی‌داری بین شناخت منابع طبیعی با متغیرهای سن و تحصیلات زنان بود اما شناخت منابع طبیعی با نقش زنان در مدیریت و زمان فعالیت آنان در منابع طبیعی همبستگی مثبت و معنی‌داری داشت.

همبستگی ویژگی‌های فردی زنان با زمان انجام فعالیت، نقش در مدیریت و شناخت منابع طبیعی همبستگی ویژگی‌های فردی زنان مانند سن و تحصیلات با زمان صرف‌شده برای انجام فعالیت‌های مرتبط با منابع طبیعی نشان داد که از بین این عوامل، سن تنها موردی است که همبستگی معنی‌دار و غیرمستقیمی با زمان فعالیت‌های منابع طبیعی دارد. به این ترتیب با افزایش سن، حضور زنان در فعالیت‌های منابع طبیعی کاهش می‌یابد. در جدول ۶ همبستگی ویژگی‌های فردی زنان با زمان صرف‌شده در فعالیت‌های منابع طبیعی نشان داده شده است. بر اساس نتایج، زنان جوان‌تر تا حدی نقش بیشتری در مدیریت منابع طبیعی دارند. نقش‌های مدیریتی و تصمیم‌گیری زنان در منابع طبیعی با سه سوال شامل مشارکت زنان

جدول ۶- همبستگی بین ویژگی‌های فردی زنان و متغیرهای مدیریت منابع طبیعی

Table 6. Correlation between women's individual characteristics and natural resources management variables

زمان فعالیت در منابع طبیعی Activity time in natural resources	نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری Role in management and decision making	شناخت منابع طبیعی Knowledge of natural resources	عوامل Factors
-0.269**	-0.167*	-0.05	سن Age
0.153	0.07	0.023	تحصیلات Education
1	0.588**	0.45**	زمان فعالیت در منابع طبیعی Activity time in natural resources
0.588**	1	0.414**	نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری Role in management and decision making

*معنی‌دار در سطح ۹۰ درصد، ** معنی‌دار در سطح ۹۵ درصد.

*significant at the 90% level, ** significant at the 95% level.

مدیریت و تصمیم‌گیری و شناخت منابع طبیعی با استفاده از روش اسپیرمن انجام شد. ضرایب همبستگی در جدول ۷ نشان داده شده است.

همبستگی بین ویژگی‌های خانوادگی و اجتماعی زنان با زمان انجام فعالیت، نقش در مدیریت و شناخت منابع طبیعی
تحلیل همبستگی بین برخی ویژگی‌های خانوادگی و اجتماعی زنان با متغیرهای زمان انجام فعالیت، نقش در

جدول ۷- همبستگی بین ویژگی‌های خانوادگی و اجتماعی زنان و متغیرهای مدیریت منابع طبیعی

Table 7. Correlation between family and social characteristics of women and variables of natural resources management

زمان فعالیت در منابع طبیعی Activity time in natural resources	نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری Role in management and decision making	شناخت منابع طبیعی Knowledge of natural resources	عوامل Factors
0.062	0.035	- 0.113	تعداد فرزند Number of children
0.126	0.102	0.061	سطح سواد سرپرست خانواده Literacy level of family head
0.297	- 0.121	0.041	حمایت اقتصادی Economic support
- 0.211**	- 0.095	- 0.068	مدت اقامت Staying history
0.095	0.119	0.064	کیفیت خانه مسکونی Quality of house

ادامه جدول ۷.

Continued table 7.

زمان فعالیت در منابع طبیعی Activity time in natural resources	نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری Role in management and decision making	شناخت منابع طبیعی Knowledge of natural resources	عوامل Factors
0.024	- 0.021	0.146	رضایت از زندگی در روستا Satisfaction with life in the village
- 0.006	- 0.215**	- 0.224**	فعالیت مذهبی Religious activity
- 0.191*	- 0.224**	- 0.329**	تمایل به مهاجرت Willingness to migrate
- 0.098	- 0.059	0.108	انگیزه تغییر کیفیت زندگی Motivation to change the quality of life
0.052	- 0.106	0.047	اهمیت فعالیت اقتصادی زنان The importance of women's economic activity
0.063	- 0.087	0.088	اهمیت فعالیت اجتماعی زنان The importance of women's social activity
0.008	-0.1	- 0.107	روش تامین معیشت Way of providing livelihood

بحث

مدرسه راهنمایی و محدودیت‌های خانوادگی باشد (Ghanian et al., 2008). پایین بودن سطح سواد یکی از مهم‌ترین موانع توانمندسازی زنان روستایی است (Roshan-nia et al., 2016). ۹۶ درصد زنان در این بررسی متأهل بودند و در طیف زیادی از فعالیت‌های روستا مشارکت داشتند که این موضوع در رابطه با هدف پژوهش حاضر نکته مثبتی بود؛ چراکه نمونه‌های کافی برای انجام تحقیق وجود داشت. میانگین بعد خانوار در روستاهای موردبررسی ۳/۲۵ نفر بود که نشان می‌دهد هر خانوار به‌طور متوسط کمتر از دو فرزند دارد. بعد خانوار این روستاها نسبت به میانگین کشوری روستاها (۳/۴) و حتی شهرها (۳/۳) - ارائه شده توسط مرکز آمار ایران - کمتر بود (Statistical Centre of Iran, 2016). سطح درآمد خانوارها به صورت نسبی و در مقایسه با دیگر خانوارهای روستا تعریف شد که بر این اساس بیشتر خانوارها در طبقه درآمدی متوسط و پایین

در این پژوهش چهار روستای دارای پوشش جنگلی و مرتعی در بخش ماهیدشت شهرستان کرمانشاه با هدف بررسی نقش زنان در حفاظت، بهره‌برداری و مدیریت منابع طبیعی و انجام فعالیت‌های مرتبط با آن موردپژوهش قرار گرفت. زنان شرکت‌کننده در این بررسی با میانگین سنی ۴۶ سال، در رده میانسالی قرار داشتند که بیانگر تجربه کافی آنها در فعالیت‌های مختلف روستایی است. میانگین سنی زنان موردتحقیق در پژوهش (Mirlofti et al., 2013) که با هدف تقریباً مشابه این پژوهش انجام شده بود نیز در همین حدود (۴۵/۶۷ سال) بود. با وجود اینکه تعداد قابل‌توجهی از زنان روستاهای موردبررسی در دامنه سنی جوان تا میانسالی قرار داشتند؛ بسیاری از آنها بی‌سواد یا کم‌سواد (خواندن و نوشتن) بودند. دلیل این مسئله می‌تواند نبود

در فعالیتهای منابع طبیعی بیانگر این است که به-طور کلی زنان مشارکت ضعیفی در مدیریت این منابع (به معنی ایفای نقش در فعالیتهای مرتبط با منابع طبیعی) دارند. از بین فعالیتهای حفاظتی، بهره‌برداری و توسعه‌ای منابع طبیعی، بیشترین حضور زنان در فعالیتهای مرتبط با بهره‌برداری است. Ghanian et al. (2008) نیز به این نتیجه رسیدند که زنان در برخی فعالیتهای بهره‌برداری منابع طبیعی در استان خوزستان مانند چرای دام نقش زیادی دارند که حتی منجر به تخریب آن می‌شود اما شناخت و دانش آنها در مورد حفاظت و بهره‌برداری اصولی از این منابع بسیار کم بود. بر پایه یافته‌ها مقدار شناخت زنان از منابع طبیعی با میانگین رتبه‌های طیف لیکرت ۲/۴۵، متوسط و متمایل به کم بود و ۳۰ درصد آنان شناخت خیلی کمی نسبت به آیت‌های مختلف منابع طبیعی داشتند. این در حالی است که Azizi et al. (2023) نشان دادند که ظرفیت یادگیری کلی بهره‌برداران محلی در شهرستان پاوه بالاتر از حد متوسط است. Amini and Taheri (2017) نقش آموزش و در نتیجه شناخت در افزایش فعالیت و نقش‌آفرینی زنان را در زمینه‌های مختلف بسیار مهم ارزیابی کردند. زنان در این پژوهش آشنایی زیادی با گونه‌های جنگلی و مرتعی و اهمیت جنگل و مرتع داشتند و کمترین شناخت آنها از مواردی مانند تعاونی‌های منابع طبیعی و شیوه مالکیت بود. همچنین یافته‌ها تایید می‌کنند که زنان مشارکت‌کننده در این پژوهش نقش قابل‌توجهی در حفاظت از جنگل ندارند و به جز چند مورد در خاموش کردن آتش در بقیه کارهای حفاظت جنگل نقشی نداشتند. نقش ناچیز زنان در حفاظت از منابع طبیعی در حالی در این منطقه مشاهده می‌شود که (2008) Asgari Moghadam زنان را یکی از مهم‌ترین قشرهای هدف برای ترویج حفاظت و توسعه منابع طبیعی در جامعه می‌داند و بررسی‌های

قرار داشتند. با توجه به عدم شفافیت کسب و کار روستایی، تنوع منابع درآمدی و مشخص نبودن درآمدها، سطح ثروتمندی خانوارها به صورت کیفی با توجه به وضعیت مسکن، تعداد دام و مساحت زمین‌های کشاورزی و همچنین خوداظهاری روستاییان به دست آمد. Plieninger et al. (2023) از این روش برای تعیین سطح ثروت روستاییان استفاده کردند.

با وجود پیش‌بینی ۳۰ نوع فعالیت مرتبط با منابع طبیعی در پرسشنامه، زنان فقط در حدود ۲۷ درصد آنها نقش داشتند و بسیاری از فعالیتهای منابع طبیعی در این منطقه موضوعیت نداشت و یا توسط زنان انجام نمی‌شد. فراوانی حضور زنان در این فعالیتهای متفاوت و از ۱۱ نفر (در استفاده از چوب درختان جنگلی) تا ۱۳۸ نفر (در جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی) متغیر بود. به‌طور میانگین تعداد زنانی که در فعالیتهای منابع طبیعی حضور داشتند ۶۱ نفر بود. Karamidehkordi (2018) and Babaei نیز نشان دادند که همه زنان روستاهای موردبررسی در حوزه آبخیز قزل تپه زنجان در جمع‌آوری گیاهان دارویی نقش دارند. پس از جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی، زنان بیشترین حضور را در جمع‌آوری بذر، میوه و چوب هیزمی داشتند و در فعالیتهایی مانند استفاده از چوب جنگل و خاموش کردن آتش کمترین نقش را داشتند. جمع‌آوری بذر و میوه، جمع‌آوری قارچ و گیاهان خوراکی و جمع‌آوری چوب هیزمی به ترتیب بیشترین زمان را به خود اختصاص دادند. بر پایه تحقیق Efati (2014) در روستاهای لرستان و کرمانشاه، جمع‌آوری چوب برای هیزم توسط ۴۳ درصد از زنان انجام می‌شد؛ درحالی‌که در تحقیق حاضر ۵۶ درصد زنان این فعالیت را انجام می‌دادند. از نظر تکرارپذیری، فعالیتهای منابع طبیعی عمدتاً در بازه زمانی به‌نسبت بلندمدت سالانه یا دو سه بار در سال انجام می‌شد. نگاهی به حضور زنان

داشتند، شناخت کمتری از منابع طبیعی داشتند. برعکس هر چه زمان فعالیت زنان در بخش منابع طبیعی بیشتر بود و نقش بیشتری در مدیریت و تصمیم‌گیری برعهده داشتند، شناخت آنها از منابع طبیعی به‌طور معنی‌داری بیشتر بود. بر این پایه می‌توان نتیجه گرفت که دانش منابع طبیعی بیشتر منجر به توانمندی زنان برای ایفای نقش بیشتر در مدیریت و تصمیم‌گیری این منابع می‌شود (Sing, 2015; Lahijanian and Vaskoei, 2016). نتایج پژوهش نشان داد که با افزایش سن، مقدار فعالیت در منابع طبیعی کاهش می‌یابد که ممکن است به دلیل سختی کار و نیاز به توانایی بدنی برای انجام فعالیت‌های مرتبط با جنگل باشد. (Vafaei and Tarkarani (2015) نیز رابطه معنی‌داری را بین سن و نوع فعالیت زنان نشان دادند. علاوه بر این زنان مسن‌تر نقش کمتری در مدیریت و تصمیم‌گیری در مورد منابع طبیعی داشتند. اما رابطه‌ای بین سن و شناخت منابع طبیعی مشاهده نشد. به این ترتیب می‌توان گفت که دانش زنان در مورد منابع طبیعی که در سطح کم تا متوسط بود، بیشتر برگرفته از تجربه‌های زیسته بوده و مقدار مشخصی از دانش است که در بین افراد جامعه منتقل می‌شود (Asgari Moghadam, 2008; Singh, 2015). این یافته‌ها تأکیدی بر ضرورت آموزش زنان در حوزه منابع طبیعی است (Ghanian et al., 2008; Vafaei and Tarkarani, 2015). نتایج بیانگر این است که زنانی که زمان بیشتری را در فعالیت‌های منابع طبیعی صرف می‌کنند، نقش‌آفرینی بیشتری نیز در مدیریت و تصمیم‌گیری داشتند و شناخت آنها از منابع طبیعی بیشتر بود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عامل تعیین‌کننده هم در مدیریت و هم در شناخت منابع طبیعی مقدار فعالیت در این بخش است و سن، تحصیلات و دیگر ویژگی‌های خانوادگی اثر کمتری بر این متغیرها دارند. همبستگی بین این عوامل نسبت به دیگر متغیرها بیشتر

مختلف بر توانمندسازی و توان‌افزایی جوامع محلی و مشارکت آنان در مراحل تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، اجرا و پایش به عنوان یکی از راهکارهای حفاظت بهتر از منابع طبیعی و رسیدن به مدیریت پایدار منابع طبیعی تأکید دارند (Akbarzadeh et al., 2018; Karami and Karimi, 2019). در این راستا می‌توان از توانایی‌های بالقوه آنان در این عرصه‌ها نهایت استفاده را برد و گامی اساسی برای فرهنگ‌سازی حفاظت و توسعه این منابع ارزشمند برداشت. بررسی نقش‌های مدیریتی زنان در تصمیم‌گیری برای فروش محصول، مقدار درآمد در اختیار آنان و نقش در هزینه‌کرد درآمدها در فعالیت‌های منابع طبیعی نشان داد که زنان در مدیریت و تصمیم‌گیری در مورد هزینه‌ها و درآمدها نقش خیلی کمی دارند. (Efati (2014 نقش موانع فردی، خانوادگی و اجتماعی را در کاهش مشارکت و نقش‌آفرینی زنان روستایی در تصمیم‌گیری و مدیریت را مهم می‌داند. (Abate (2019 بیان کرد که زنان در عرصه‌های منابع طبیعی نقش بسیار مهمی ایفا می‌کنند اما برای تصمیم‌گیری بیشتر در بخش‌های اقتصادی مصمم بودند. همچنان که (Assmaa et al., 2012 و Mirlotfi et al. (2013 نشان دادند که دلیل نادیده گرفته شدن در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی، عدم آموزش و عدم مشارکت در زمینه‌های کاری، زنان نتوانسته‌اند گام مفیدی در رسیدن منابع طبیعی به توسعه پایدار بردارند. یافته‌ها بیانگر این است که از بین ویژگی‌های خانوادگی و اجتماعی زنان، فعالیت مذهبی و تمایل به مهاجرت دارای رابطه معکوس و معناداری با نقش در مدیریت و تصمیم‌گیری منابع طبیعی است. همچنین متغیرهای مدت اقامت در روستا و تمایل به مهاجرت نیز رابطه منفی و معنی‌داری با زمان فعالیت در بخش منابع طبیعی داشتند. بر پایه یافته‌های این پژوهش زنانی که فعالیت مذهبی بیشتر و تمایل بیشتری به مهاجرت از روستا

از زنان و مردان تقریباً نقش قابل‌ملاحظه‌ای ندارند. درحالی‌که هم در ایران و هم در بسیاری از کشورهای دیگر دنیا امروزه نقش جوامع محلی و در مدیریت مشارکتی منابع طبیعی و جنگلداری اجتماعی موردتوجه قرار گرفته است. از این‌رو در نظر گرفتن مشارکت مردمی به‌صورت عام و نقش زنان به‌طور خاص در مدیریت منابع طبیعی ضروری است. ارتباط خیلی کم با اداره منابع طبیعی، بیانگر نبود برنامه‌های ترویجی و آموزشی مناسب برای زنان و عدم حضور کارشناسان منابع طبیعی در میان جامعه است. شناخت ضعیف تا متوسط از منابع طبیعی نیز موید این موضوع است. بنابراین پیشنهاد می‌شود بخش آموزش و ترویج اداره‌های منابع طبیعی و کشاورزی ارائه آموزش‌ها را به‌صورت جدی در دستور کار قرار دهند. یافته‌های تحقیق حاضر نشان‌دهنده انجام کارها به‌صورت مشارکتی است. دیگر زنان روستا و همسران بیشترین مشارکت را با زنان در انجام فعالیت‌ها داشتند و همکاری بسیار کم فرزندان پسر و همچنین دختران با مادران از نکات جالب بود. توجه به آموزش و توانمندسازی زنان جوان از اهمیت زیادی در مدیریت منابع طبیعی دارد؛ چرا که فعالیت‌های بیشتری را در منابع طبیعی انجام می‌دهند، شناخت به‌نسبت بیشتری از منابع طبیعی دارند و نقش آنها در مدیریت و تصمیم‌گیری هم بیشتر است. با این‌حال فراهم کردن شرایط برای زنان مسن‌تر و آموزش آنان نباید نادیده گرفته شود. با توجه به نقش زنان در شکل‌گیری بنیان فکری و فرهنگی خانوار به‌ویژه نسل آینده، پیشنهاد می‌شود ارزش فعالیت زنان و راهکارهای به‌کارگیری موثر پتانسیل آنها در حفاظت و توسعه منابع طبیعی و برپایی نظام مدیریت مشارکتی موردبررسی قرار گیرد.

سپاسگزاری

بود و ارتباط آنها معنی‌دار بود. (Ghanian et al. (2008) رابطه معنی‌داری بین ویژگی‌های فردی زنان و مقدار فعالیت‌های حفاظتی، بهره‌برداری و احیایی منابع طبیعی پیدا نکردند و عدم آموزش را دلیل بهره‌برداری‌های غیر اصولی توسط زنان عنوان کردند. نتایج پژوهش Norouzi and Jafta (2020) نشان داد که با کاهش سن، افزایش درآمد و همچنین افزایش سطح تحصیلات زنان مقدار حفاظت و احیاء منابع طبیعی افزایش می‌یابد. از سوی دیگر کاهش تحصیلات، افزایش سن، فقر، تأهل و تعداد بالای اعضای خانوارها سبب کاهش حفاظت و احیاء منابع طبیعی می‌شود که این نتایج با یافته‌های این پژوهش همسو است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش نقش زنان در حفاظت، بهره‌برداری و مدیریت منابع طبیعی و انجام فعالیت‌های مرتبط با آن در چهار روستای جنگلی بخش ماهیدشت شهرستان کرمانشاه موردبررسی قرار گرفت. بر پایه نتایج پژوهش، می‌توان بیان داشت که زنان به عنوان نیمی از جامعه نقش مهمی در فعالیت‌های روستایی دارند و با شناخت نقش‌ها و توانمندی‌های زنان، می‌توان حفاظت و استفاده صحیح از منابع طبیعی را بهبود و سرعت بخشید. بنابراین شایسته است نقش زنان به ویژه در مدیریت منابع طبیعی بیش از پیش موردتوجه قرار گیرد. از این‌رو پیشنهاد می‌شود با آگاهی‌سازی و مشاوره به روستائیان و همچنین تقویت مشارکت زنان در این زمینه به حفظ و احیاء منابع طبیعی کمک کرد. همچنین بر پایه یافته‌ها و در ارتباط با سوال‌های پژوهش می‌توان بیان داشت که زنان روستاهای منطقه موردبررسی صرفاً در بهره‌برداری برخی محصولات و گیاهان جنگلی و مرتعی نقش دارند و در حفاظت و توسعه جنگل فعالیت قابل‌توجهی انجام نمی‌دهند. واقعیت این است که در مدیریت منابع طبیعی، برخلاف شعارها، جوامع محلی و روستاییان اعم

مقاله شدند و همچنین ساکنان محترم روستاهای چهارزبر علیا، ده سفید، گوهرآباد و کاشنبه لک به ویژه زنانی که با پژوهشگران همکاری کرده و در فراهم کردن داده‌ها و اطلاعات ما را یاری دادند صمیمانه سپاسگزاری می‌کنند.

References

- Abate, N., Rural Women Participation in Decision-Making Power and Natural Resource Management in Ethiopia: A Case of Delanta District, South Wello Zone. *EC Agriculture*, **2019**, 5, 448-460.
- Aghdasi, S., Babaie, F., Mohammadi, A., The Role of Rural Women Facilitators in Training of Sustainable Development and Environment Protection. *Journal of Sustainability, Development and Environment*, **2014**, 1(2). 31-39. (In Persian)
- Akbarzadeh, P., Kabuli, S. H., Rajabi, M., The role of empowering local communities in the sustainable management of natural resources (case study: Rameh area of Aradan). *New Perspectives in Human Geography (Human Geography)*, **2018**, 12(1). 573-594. (In Persian)
- Amini, A., Taheri, A. H., An analysis on the role-playing of rural women's economical activities and its determinants: the case of Simakan rural district in Jahrom County. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, **2017**, 12(2). 37-51. (In Persian)
- Asgari Moghadam, Z., The role of women in oasisification and sustainable development of natural resources. *Monthly Agriculture and Food*, **2008**, 69. 58-61. (In Persian)
- Assmaa, A., Najib, P. G., Laaribya, S., Benchekroun, F., Involvement of Rural Women in Local Development and Preservation of Natural Resources-Case of The Rural Municipality Sehoul-Morocco. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, **2012**, 12(2). 261-269.
- Azizi, M., Rostami, F., Heidari, R.H., Evaluation of livelihood resilience of agroforestry system users in Paveh city in the face of drought. *Forest Research and Development*, **2023**, 9 (1). 29-45. (In Persian)
- Beygi Heidarlou, H., Banj Shafiei, A., Erfanian, M., Tayyebi, A., Alijanpour, A., Forecasting deforestation and forest recovery using Land

این پژوهش از محل اعتبارات معاونت پژوهشی دانشگاه کردستان و گرنت شماره ۲۲۶۹-۵۷/۱۲/۰۲/ص انجام شده است. نویسندگان این مقاله از معاونت پژوهشی دانشگاه کردستان برای پشتیبانی مالی، داوران محترم که با نظرات و راهنمایی‌های خود سبب اصلاح و بهبود

Transformation Model (LTM) in Iranian Zagros forests. *Forest Research and Development*, **2022**, 7 (4). 527-544. (in Persian)

Darjani, M., Mahboobi, M., Barani, H., Abdollahzade, G., Factors affecting the participation of local communities in rehabilitation of degraded Forestlands project in Rigan County, Kerman Province. *Iranian journal of Forest*, **2018**, 9(4). 555-570. (In Persian)

Darmiani, N., Naderi Varandi, M., *The role of women's participation in the protection of natural resources*. Paper presented at the Fourth National Conference on Agriculture and Sustainable Natural Resources, Tehran, **2016**. (In Persian)

Efati, M., *The role of women in the livelihood of the rural community (with an emphasis on agricultural activities)*. Paper presented at the National Conference of Women and Sustainable Rural Development, Mashhad, Iran, **2014**. (In Persian)

Faham, E., Hosseini, S. M., Darvish, A. K., Analysis of Factors Influencing Rural People's Participation in National Action Plan for Sustainable Management of Land and Water Resources in Hable-Rud Basin, Iran. *American Journal of Agricultural Biological Sciences*, **2008**, 3(2). 457-461.

Ghadiri Masoum, M., Mahdavi, M., Barghi, H., Statistical study of the trend and changes of employment in rural regions of Isfahan province. *Geographical Research Quarterly*, **2006**, 37(54). 153-172. (In Persian)

Ghanian, M., Khani, F., Ghadiri Masoum, M., Role of rural women in exploitation, protection and restoration of natural resources in desert plains (The case of Khoozestan province). *Woman in Development & Politics*, **2008**, 6(1). 119-135. (In Persian)

Ghazanfari, H., Namiranian, M., Sobhani, H., Mohajer, R. M., Traditional forest management and its application to encourage public participation for sustainable forest

- management in the northern Zagros Mountains of Kurdistan Province, Iran. *Scandinavian Journal of forest research*, **2004**, 19(S4). 65-71.
- Karami, G. H., Karimi, H., Empowerment evaluation in participatory management of natural resources. *Popularization of Science*, **2019**, 10(1). 55-82.
- Karamidehkordi, E., Babaei, R., Analyzing rural women's information needs for sustainable natural resources management (A case study in the Ghezel Tapeh watershed in Zanjan province). *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, **2018**, 14(1). 163-184. (In Persian)
- Khosravipour, R., Foroushani, N., Women's participation and sustainable rural development. *Monthly Work Society*, **2011**, 132-133. 56-68. (In Persian)
- Management and Planning Organization of Kermanshah Province. Statistical yearbook of Kermanshah Province, **2022**, Tehran, Iran, p704. (In Persian)
- Lahijanian, A., Vaskoei, N. Investigation of empowerment of rural women in environmental protection. *Journal of Environmental Science Technology*, **2016**, 18(4). 163-175. (In Persian)
- Mirlotfi, M., Bandani, M., Shahraki, S., The role of the hidden work of women in rural household welfare (Case study: Rural women in Hamoon city). *Spatial Planning*, **2013**, 3(3). 49-68. (In Persian)
- Moayeri, M. H., Abedi-sarvestani, A., Shahraki, M. R., Mirhashemi, Z., Social capital and participation: A study among forest inhabitants in Zagros forests in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad province. *Forest Research and Development*, **2020**, 6 (1). 15-27. (in Persian)
- Norouzi, A., Jafta, M., Investigating the role of nomad women in the preservation and restoration of natural resources (A case study of Choram county). *Women Studies*, **2020**, 11(34). 157-177. (In Persian) doi:10.30465/ws.2021.21481.2419
- Plieninger, T., Shamohamadi, Sh., Garcia-Martin, M., Quintas-Soriano, C., Shakeri, Z., Valipour, A., Community, pastoralism, landscape: Eliciting values and human-nature connectedness of forest-related people. *Landscape and Urban Planning*, **2023**, 233. 104706
- Ramezani-Gask, M., Yari, A. R., Hosseinpour, R., Fakhr, F., *Participation of women in the preparation of rural development plans in line with the sustainability of natural resources*. Paper presented at the National conference on women and environmental sustainability in rural areas, Mashhad, Iran, **2016**. (In Persian)
- Roshan-nia, D., Khademi, R., Kordi, L., Solhi, Z., Study the role of rural women in development and their obstacles and limitations. *Monthly social, economic, scientific and cultural journal of work and society*, **2016**, 190. 82-98. (In Persian)
- Singh, K., Women and their role in natural resources: A study in western Himalayas. *International Journal of Research-Granthaalayah*, **2015**, 3(10). 128-138.
- Statistical Centre of Iran **2016**. <https://www.amar.org.ir/> (accessed October 11 2023)
- Tiwari, G., Role of women in conservation and sustainable natural resource Management in Chhattisgarh. *International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR)*, **2015**, 3(7). 153-155.
- Vafaei, A., Tarkarani, M., Investigating the effect of the type and extent of rural Women's activities on the level of their socio-economic rights. *Women's Studies Sociological Psychological*, **2015**, 12(4). 119-148. (In Persian)
- Valipour, A., Plieninger, T., Shakeri, Z., Ghazanfari, H., Namiranian, M., Lexer, M., Traditional silvopastoral management and its effects on forest stand structure in northern Zagros, Iran. *Forest ecology and management*, **2014**, 327. 221-230.

The role of rural women in management, conservation and utilization of natural resources (Case study: Chahar-Zebar region, Kermanshah)

Arezoo Akia¹, Ahmad Valipour^{*2} and Sohrab Moradi³

1- MSc of Forestry, Faculty of Natural Resources, University of Kurdistan, Sanandaj, I. R. Iran. (arezooakia@gmail.com)

2- Assistant professor, Department of Forestry & The Center for Research and Development of Northern Zagros Forestry Dr. Hedayat Ghazanfari, University of Kurdistan, Sanandaj, I. R. Iran. (ahmadvalipour@uok.ac.ir)

3- Assistant Professor, Department of Agricultural & Natural Resources Development, Faculty of Engineering, Payame Noor University, Tehran, I. R. Iran. (moradi_4@pnu.ac.ir)

Received: 14 August 2023 Accepted: 12 November 2023

Abstract

Background and Objectives: In recent years, following the failure of government management policies in Zagros forests, the country's natural resources organization (NRO) has emphasized the participatory management approach. Although the implementation mechanism of this policy and its framework has not been cleared, utilizing the capacities of all stakeholders, especially women, is one of the most important manifestations of the realization of participatory management. Rural women make up half of the beneficiary population of natural resources and, despite the limitations, play a considerable role in managerial, social, and economic activities. However, the main focus and attempt of managers' intention on participation, has been dedicated to men. Rural women affect the quality of management and protection of natural resources due to their wide connection with these resources and the transfer of their knowledge, information, and beliefs to the next generation. This study aimed to identify the role of rural women in activities related to natural resources management in villages of Chahar-zebar region – Kermanshah.

Materials and Methods: Four villages of Chahar-zebar Olia, Deh-Sefid, Goharabad, and Kashanbelek in Mahidasht district of Kermanshah province were selected to conduct this research. The considerable forest cover and employment of most of the villagers in rural jobs and animal husbandry to meet their livelihood were among the most important criteria for choosing these villages. A total of 153 women living in the villages were interviewed in a survey using a researcher-made questionnaire and through semi-structured, face-to-face interviews (mainly due to the low literacy level) and direct observation of women's activities. The individual characteristics of the respondents, the general profile of the household, the role of women and the time of their participation in various activities of managing and utilizing natural resources, the relationship of women with the natural resources administration, women's knowledge of the natural resources of their village, the repeatability of activities and the participation and companionship of other people were among the variables that were recorded and measured for investigation the role of women in the management (conservation and utilization) of natural resources. To evaluate the role of women in management and decision-making at the household level, their role in the directing and administration of expenditure and income was questioned. Spearman's correlation analysis was done to determine the relationship between different personal and social characteristics of women with different features of the activities performed by them.

Results: Based on the findings, women in the villages surveyed have a low to medium knowledge about natural resources. Despite predicting 30 types of activities related to natural resources in the questionnaire, women were involved in only 27% of natural resources activities while a considerable share of the practices (96.7 percent) were done with the participation of other people (other women, husbands, and children respectively). Women were more commonly engaged in activities such as collecting mushrooms, edible plants, seeds, fruits, medicinal plants, and firewood, while tasks like using forest wood, fighting forest fires, and fencing yards with branches were less commonly performed by

* Corresponding author

Tel: +988733620551

women. This study showed that women's knowledge of the village's natural resources was average to low. Correlation analysis indicated that factors such as age, religious activity and the desire to migrate had a negative relationship with the role of women in both management and decision making, while a positive correlation was observed for time spent in forest activities. Additionally, variables like age, length of stay in the village, and tendency to migrate were also negatively correlated with the time spent on forest-related activities.

Conclusion: Based on the research findings, it is evident that women in the studied region have limited participation in the management of natural resources. They only engaged in the utilization of some forest and pasture products while not performing considerable activity in the conservation and development of the resources. Therefore, it is crucial to recognize and enhance the role of women in governing natural resources to improve preservation and restoration efforts. Raising awareness, providing counseling, and increasing involvement of women in this field are essential steps to address the current lack of participation. The fact is that contrary to the claim of NRO, local communities, and villagers, both women and men, do not have a considerable role in the management of natural resources. The very little connection with the natural resources' office indicates the lack of promotion and educational programs suitable for women and the lack of presence of natural resources experts among local communities. Therefore, it is suggested that the Natural Resources and Agriculture Departments seriously take into account education to local communities in their plans. Paying attention to the education and empowerment of young women is of great importance in the management of natural resources, since they perform more activities in natural resources, they have relatively more knowledge of natural resources, and their role in management and decision-making is also more considerable. We concluded that the duration of women's activity in natural resource appears to be a key factor determining their understanding and involvement. It is essential to valuing women's contribution and utilizing their potential effectively in natural resources conservation and restoration to establish an efficient participatory management system.

Keywords: Women's participation, Natural resources, Chahar-zabar region, Local communities.